

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ד

תשע"ג

חספו 434

ברכת הגומל

אפשר לפרש באופן נוסף, לפי דברי ר' בחיי ב"חובות הלבבות" (בהקדמה לשער ג). לדבריו, בטובות בין בני אדם יש הדדיות, כלומר שבני אדם מיטיבים זה עם זה. תמיד יש גם תועלת לנותן בטווח הקרוב או הרחוק. לעומת זאת, טובות ה' לאדם נובעות רק מרצונו החופשי והטוב, שהקב"ה אינו זקוק לאדם. הפער המוחלט בין הבורא לנבראים מביא לכך שהאדם נמצא במעמד של בעל חוב קבוע לבורא. כך ניתן להסביר שהביטוי "לחייבים", פירושו שהאדם חייב באופן מיוחד להכיר טובה לבורא. לפירוש זה אין הבדל בין קטן לגדול.

בהמשך הברכה נאמר "שגמלני כל טובי". ביטוי זה ניתן לפרש לפי דברי רש"י (בראשית לג, יא) ביחס ליעקב, כמבטא את מידת ההסתפקות ושמחה בחלקו. יעקב אמר לעשו "יש לי כל", ומסביר רש"י שפירושו "כל צרכי", בניגוד לעשו שאמר בלשון גאווה "יש לי רב", שפירושו יותר מצרכי. בביטוי זה האדם מודה לה' על החלק הטוב שניתן לו.

ג. **ארבעה החייבים להודות**: הרב קוק (עין איה, ברכות ט, טו), מסביר שארבעה מקרים אלו מלמדים על ארבע טובות יסודיות שיש לבני אדם: הטבעית, החברתית, הגופנית והמוסרית. ערכן של טובות אלו ניכר דרך "ידיעת ההפכים", כלומר מהמצב המנוגד להם. יורדי הים עומדים בניגוד למצב הטבעי שבו האדם נמצא עם "הרגלים על הקרקע" כפשוטו. הולכי מדברות מצויים במקום שבו אין חברה. החולה נפגע בבריאותו הגופנית ואילו האסור בכלא הפר את כללי המוסר.

ד. **אמירת הברכה בציבור**: ברכת הגומל צריכה להיאמר בעשרה ולכן נהגו לברכה לאחר קריאת התורה בבית הכנסת (הפוסקים נחלקו אם רק מלכתחילה או גם בדיעבד צריך עשרה, עיינו שו"ע ריט, ג ובט"ז).

מדוע דווקא ברכה זו צריכה להיאמר בציבור? ה"ברוך שאמר" מסביר שכיוון שמי שאירע לו נס מפסיד מזכויותיו, לכן תיקנו שיברך בציבור כדי שהציבור יברכו חזרה, שהקב"ה יוסיף לגמול עמו טובות. בזכות מעלת הציבור ברכתו מתקבלת.

הרב קוק (עין איה, ברכות ט, יז) מסביר שהתועלת המוסרית מצרתו של היחיד עולה ככל שאנשים רבים יותר לומדים ממנה לקח. בזמן שהציבור רואה שהיחיד ניצל ממצוקה, כל אחד מתעורר לשים לב לטובות הרבות שיש לו. ברכה בציבור מגדילה את השפעתה החינוכית של הברכה.

יהי רצון שנוזכה להכיר תמיד בטובותי התמידיות של הקב"ה ולא נזדקק ללימוד מיוחד לשם כך.

הרב עודד שוגרמן
ראש מכון ההוראה חיספין

ברכת הגומל היא ברכת הודאה של היחיד על הצלתו מצרה.

א. **מקור הברכה**: בגמרא (ברכות נד ע"ב) מובא: "א"ר יהודה אמר רב: ארבעה צריכים להודות, יורדי הים, הולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא". דין זה נפסק ברמב"ם (ברכות י, ח), בטור ושו"ע (או"ח סימן רי"ט). הטור הוסיף סימן יפה לארבעה הצריכים להודות, "וכל החיים יודוך סלה", חיים ר"ת חבוש, ייסורים, ים, מדבר.

הגמרא מסתמכת על פסוקים מתהלים (קז) העוסקים בהודאה על הצלה וגאולה, "תעו במדבר בישימון [...] יורדי הים באוניות [...] יודו לה' חסדו". בעלי התוספות (ד"ה ארבעה) העירו שהגמרא שינתה את סדר החייבים להודות מכפי שנכתב בספר תהלים. לדבריהם, הסדר בפסוק בנוי לפי המסוכנים תחילה: הולכי מדברות, חבוש שיצא מבית האסורים, חולה שנתרפא, יורדי הים, ואילו הגמרא הביאה את המצויים תחילה: יורדי הים, הולכי מדברות, חולה שנתרפא, חבוש שיצא מבית האסורים.

הפוסקים דנים בשאלה אם הברכה נתקנה לארבעה מקרים אלו בלבד או לכל מי שנעשה לו נס, וארבעה אלו הוזכרו כיוון שהם המצויים יותר אצל רוב האנשים בזמן הקדמונים. השו"ע כותב שבמקרים אחרים טוב לברך בלא שם ומלכות, וכן מנהג הספרדים. האשכנזים נהגו לברך גם על נסים נוספים והפוסקים עסקו בגדרותיהם.

רש"י על התורה (ויקרא ז, יב) כותב שהברכה נתקנה במקום קרבן תודה, וכן הרא"ש (ברכות ט, ג). הסבר זה נלמד מהמשך המזמור שנאמר בו "ויזבחו זבחי תודה". כלומר לפירושם היה ראוי להקריב קרבן תודה, אולם כיוון שאין לנו בית מקדש תיקנו חכמים את ברכת הגומל. הפוסקים דנים אם הסבר זה משפיע על דיני הברכה. למשל האם חובה לברך בעמידה כפי שמקריבים בעמידה, והאם אין לברך בלילה כשם שאין מקריבים קרבן בלילה (שו"ת חת"ס, או"ח נא).

ב. **הברכה ופירושה**: "ברוך א"י אמ"ה הגומל לחיבים טובות, שגמלני כל טוב" והשומעים עונים, "מי שגמלך כל טוב, הוא יגמלך כל טוב, סלה" (שו"ע, או"ח ריט, ב).

הנוסח לפנינו בגמרא לברכה הוא "ברוך גומל חסדים טובים", אך הרי"ף ועוד ראשונים גורסים: "הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב", נוסח שנפסק בשו"ע.

הבית יוסף מסביר את פירוש הברכה: "הגומל לחייבים וכו' [...] כלומר אפילו לאותם שהם חייבים [...] עם כל זה גומל להם טובות, וכך גם אני המברך, למרות שאיני הגון, גמלני כל טוב".

לדעת המגן אברהם, "קטן אין צריך להודות, כיון שאינו בר עונשין לא שייך שיאמר הגומל לחייבים טובות אבל יש שחלקו, שאף קטן יכול לברך שכוונת הברכה היא שאף לחיבים הקב"ה גומל טוב" (שערי תשובה סק"א).

הגורם נזקים עצומים בכל מצרים. גם כאן רואים שהאלה, שגשגות מצרים סגדו לה אֶכֶזְבָּה כיוון שקצרה ידה מהשיעים. נשים לב שהמכות נבנו בתבנית של שלוש – שלוש – שלוש (דצ"ד, עד"ש, בא"ח – שאליהן מצטרפת העשירית, השונה, מכת בכורות). בכל מחזור של שלוש, בשתיים מהן משה הזהיר את פרעה ואילו המכה השלישית הונחתה ללא אזהרה. בכל מחזור היה המפגש של משה עם פרעה השכם בבוקר על שפת היאור, מקום גאווותו של פרעה. שם הוא נוכח באפסיותו.

"ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה"
מדוע עם ישראל לא היטה את אוזנו לדבריו של משה? ההסבר הפשוט אומר שכאשר מצבו של אדם בהווה קשה מנשוא, אין דעתו פנויה לשמוע הבטחות על העתיד. כל רצונו הוא להשתחרר מן הלחץ הפיזי והרוחני שהוא מצוי בו באותו רגע. רק אחרי שינוח וירוח לו, תהיה לו הסבלנות לשמוע הרצאות אידאולוגיות על העתיד הוורוד.

הסבר שני, עמוק יותר, הוא של רלב"ג שחילק פסוק זה לשניים: "מקוצר רוח" – של משה. "ומעבודה קשה" – של בני ישראל. רלב"ג כתב שהאמירה "מקוצר רוח" מכוונת למשה, כיוון שמה אמר "ואנכי ערל שפתיים" – אני לא יודע לדבר אל העם בהרחבה ובסבלנות, ולענות לשאלות שאדם שמבין לא שואל אותן כלל. מרוב שכלתנותו, משה אינו מסוגל לרדת לפרטים הנראים לו ברורים כל כך, וכל שאלה בדברים אלו נראית לו מיותרת וטיפשית. על כן עונה לו הקב"ה: "אהרון אחיך יהיה נביאך" – הוא יהיה לך לפה; הוא יסביר את הדברים שבעיניך נראים טיפשיים. מאוחר יותר, במשך הזמן, למד משה לרדת אל העם ולדבר אתו ברמה השכלית של פשוטי העם. רק אז אנו מוצאים שכתוב "וידבר משה אל העם לאמור" (המדבר לא, ג).

יהי רצון, שהקב"ה ישרה שכינתו בינינו, ישים שלום בארצנו, ולא נדע עוד מלחמות על עצם קיומנו כעם בארצנו הקדושה. מדינתנו תשגשג ותפרח לעיני כל גויי הארץ, וכל העולם יכיר, כי "שם ה' נקרא עלינו".

רועי חממי

תלמיד במכון ההוראה חיספין

בעוד שבפרשת שמות קראנו על התעצמותה של משפחת יעקב משבעים נפש לעם המונה שש מאות אלף גברים, בפרשת וארא אנו קוראים על תהליך השתחררות והיבדלות מן העם המצרי ועל תחילת יצירתו וגיבושו של העם היהודי במצרים. ההיבדלות מן העם המצרי נעשית על ידי טיפול אלוהי במצרים ובאלוהיהם כמו שנאמר: "ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים אני ה' " (שמות יב, יב). מעשי השפטים של ה' במצרים ובאלוהיהם מחלחלים את אט בנשמותיהם של העבדים העבריים על ידי כך שהם נוכחים לראות שאין הפגעים הנופלים על המצרים פוגעים בהם. עבדים אלו מתחילים להבין שהם אינם איזו שכבת עם מצרית נחותה, אלא הם יצירה לאומית נפרדת ואינם מן העם המצרי כלל.

על מכות מצרים

בפרשתנו מסופר על שבע מכות שבכולן אין אנו מוצאים פסוק המדבר על השפטים שעשה ה' באלוהי המצרים, אבל אם נבדוק לעומק נוכל להבין כיצד נעשו השפטים באלילי מצרים. לדוגמה: מכת הדם: מכוונת הייתה ללעוג לאל היאור. על פי אמונת מצרים, אל זה הפרה את אדמת מצרים בהעלותו את היאור בזמנים קבועים ובכך ביסס את כלכלתו. משה הוכיח לפרעה ולכל העם המצרי את אפסיות כוחו של אל זה. כיוון שאין בכוחו לסלק את מכת הדם ממימי הנילוס הפכו מי הנילוס מפרים את האדמה ואת יבולה למשחיתים את אדמת מצרים ואת כל הצומח בה, כשאין לאליל זה ישועה והצלה ממכה זו. מכת הצפרדע: בין אלילי מצרים הייתה אלילה שעל פי אמונת המצרים אמורה הייתה להגן על הילודים ועל היוולדות המצריות. כיוון שהצפרדעים פרים ורבים ביותר, עשו המצרים לאלילה זו ראש בדמות צפרדע. דמות זו של האלילה סימלה למצרים את ברכת הפרייה ורבייה, וכל עקרה מצרית נהגה להקריב לה קרבנות כדי שתפדה אותה מעקרותה. אף עשו קמעות בדמותה, שילודות ועקרות נהגו לתלות על צווארן. והנה הצפרדעים, שהיו סמל של ברכה, לאחר שעלו מן היאור באלפיהם, הפכו להיות למצרים מאליל מכובד ורצוי לפגע רע

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

**תלמידים מספרים
שיעורים לנשים**

ברוריה מכמן

הכבוד הרב שרחש הרב צבי יהודה לאשתו לא נעלם גם ביחסו לנשים בכלל. אפרת בדיחי, שבמשך שלוש שנים וחצי ישבה לשולחנו, מתארת יחס שוויוני, ואף יותר מכך. "מאוד תפס אותי היחס של הרב למין היפה, לנשים. בשבתות היה הרב ממתין כשכוס הקידוש בידו, עד שבירר כי נשות האברכים הגיעו גם הן לשולחן. הוא היה שואל: 'הנשים כאן?'; והיו עונים לו: 'כן'. 'כל הנשים כאן?' – 'כן'. רק אז היה מתחייך ואומר: 'נו, נשים חייבות בקידוש היום', ומקדש. כשהיה בוצע על הלחם, היה מעביר לאברכים מנה אחת אפיים – אחת עבור האישה. מיד היה מבהיר: 'התחייבת במזונותיה'".

כך גם היה נוהגו באשר למערכת השיעורים שנתן. השיעורים, שניתנו בתחילה למספר מצומצם של תלמידים, צברו תאוצה. גם נשים ביקשו לשמוע את השיעורים, אך הדירה הייתה קטנה מלהכיל גברים ונשים גם יחד. לכך נמצא פתרון: הנשים עברו לבית השכנה, יוכבד הוטנר ז"ל, והשיעור הועבר אליהן בטלוויזיה במעגל סגור. לפני שפתח בדבריו, בכל פעם מחדש, היה הרב שואל: "הרמקולים בסדר, הכול עובד?". רק לאחר שלוש פעמים שבהן היה מוודא כי הנשים שומעות את השיעור, היה מזכיר: "גם את זה לעומת זה עשה הא-לוהים", ופותח בדברים. "זו הייתה שיטה חינוכית", אומרת אפרת, "הרי אין טעם לבדוק את המכשור פעם אחר פעם. הוא ביקש להדגיש משהו. זו היתה שוויוניות ברורה, יחד עם הפרדה מגדרית מאוד נוקבת. הוא הקפיד מאוד שלא תהיה ערבוביה – אך הקפיד לא פחות על זכויות הנשים".

מפגש נדיר היה לכתבת 'לאשה', ציפי רומן, עם הרב הישיש. מפגש יחיד שהתקיים בחודש אלול תשל"ז, ומאז, שלושים וחמש שנים אחרי, היא אינה שוכחת אותו. [...] הרב היה מפורסם, דבריו ראו אור מעל במות רבות, ואנחנו ביקשנו לדעת מה דעתו בנושא שעניין את הקוראות שלנו".

רומן חשבה שהתממשות הבקשה היא כמעט בלתי אפשרית. היא טילפנה לישיבת 'מרכז הרב', שם איששו התלמידים את חששותיה. "עוזריו של הרב אמרו לי שאין שום סיכוי: הוא לא מעניק ראיונות, בטח לא לעיתונ נשים". הבחור מהעבר השני של הקו רצה לעזור, והפנה את הכתבת לביתו של הרב, למרות הפקפוקים. "לתמייתי התברר לי שהרב קוק פתוח יותר מתלמידיו הצעירים והוא הסכים לקבל אותי לראיון. התלבשתי כיאות, עם מטפחת ראש ושרוולים ארוכים, אבל כשהגעתי לדירה הקטנה והצנועה, מצאתי שם, על ספסלי ההמתנה, אם צעירה נעולת סנדלים, אישה גלוית ראש, תיירים וקהל מאוד מגוון. הרב האיר לי פנים ושאל: יש לך שאלות מוכנות? הוא נטל את הדפים בכתב יד, קרא אותן ואמר: נענה עליהן אחת אחת".

מתוך: נחום אביאל, "תהיו אנשים חיים", פורסם במוסף 'שבת', 'מקור ראשון', ט"ו באדר תשע"ב (9.3.2012).